

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΔΥΣΗΣ Ι

Ενότητα #2: Βασικές Γνώσεις Ι

Το τέλος του ρωμαϊκού κόσμου.

Νικόλαος Καραπιδάκης
Τμήμα Ιστορίας

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

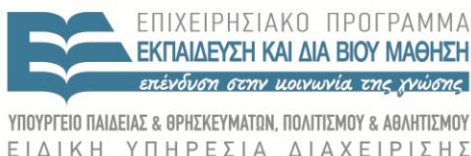

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Το τέλος του ρωμαϊκού κόσμου.

Κατά παράδοση η αρχή του Μεσαίωνα τοποθετείται το έτος 476 μ. Χ., στο τέλος της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Οι βαρβαρικές επιδρομές ολοκληρώνουν την πολιτική αποσύνθεση ενός κράτους που ήταν ήδη ετοιμοθάνατο. Χωρίς να υπερβάλουμε τη σημασία του γεγονότος, αυτό εξακολουθεί ν' αποτελεί το σύμβολο του περάσματος από τον αρχαίο κόσμο στον μεσαιωνικό. Η μεσαιωνική δύση στηρίζεται στην κληρονομιά του ρωμαϊκού κόσμου αλλά απομακρύνεται σταδιακά για να δημιουργήσει μια δική της πρωτότυπη δομή.

Οι δομές δυτικού ρωμαϊκού τμήματος.

Ένα ιεραρχημένο κράτος :

Φαινομενικά το ρωμαϊκό κράτος διέθετε μια ισχυρή και σταθερή δομή. Είχε οριστικώς χωριστεί στα δύο, το 395 μ.Χ., από τον αυτοκράτορα Θεοδόσιο. Διαχωρίζουμε μεταξύ ανατολικού τμήματος το οποίο εκτεινόταν στην Αίγυπτο, στα Βαλκάνια και στη Μικρά Ασία, και του δυτικού τμήματος που εκτεινόταν από τη Βρετανία (σημερινή Μεγάλη Βρετανία) έως και τη Βόρεια Αφρική, την Ιβηρική Χερσόνησο και, ανατολικά, μέχρι τον Δούναβη. Αντιπροσώπευε σε έκταση, 2 εκ. τετραγωνικά μέτρα και είχε 25-30 εκ. κατοίκους.

Το δυτικό τμήμα είχε τον δικό του παντοδύναμο αυτοκράτορα. Στηριζόταν σε μια συγκεντρωτική γραφειοκρατία που απάρτιζαν κυβερνήτες των επαρχιών, κόμητες, έπαρχοι των πόλεων και άλλοι αξιωματούχοι οι οποίοι μετέφεραν τις διαταγές του αυτοκράτορα, τηρούσαν την τάξη και συνέλεγαν τους φόρους.

Ο βασικός πυρήνας της αυτοκρατορίας ήταν οι πόλεις, που τις απάρτιζε τόσο το αστικό σύνολο όσο και η ύπαιθρος που τις περιέβαλλε (pagus). Κάθε πόλη αναπαράγει την κοινωνική οργάνωση της Ρώμης. Οι συγκλητικοί μονοπωλούν τις τιμητικές θέσεις αλλά δεν έχουν πραγματική πολιτική εξουσία. Αυτή ανήκει στον αυτοκράτορα. Οι συγκλητικοί είναι όμως μεγάλοι ιδιοκτήτες περιουσιών και έχουν, άρα, ένα ουσιώδη οικονομικό ρόλο. Οι τεχνίτες και οι έμποροι που κατοικούν στις πόλεις είναι οργανωμένοι σε συντεχνίες. Ο κόσμος της υπαίθρου απαρτίζεται από καλλιεργητές χωρικούς που ζουν ομαδοποιημένοι σε χωριά (vici) και καλλιεργούν τα κτήματα των μεγάλων ιδιοκτητών, και από μικρούς ελεύθερους ιδιοκτήτες (coloni) ή, τέλος, και από δούλους.

Ένας «στρατικοποιημένος» λαός.

Τον αυτοκρατορικό στρατό απαρτίζουν 200.000 επαγγελματίες στρατιώτες που είναι τοποθετημένοι σε φρουρές σε διάφορα οχυρά (castra) ή στα σύνορα (limes). Μετά το τέλος των μεγάλων ρωμαϊκών κατακτήσεων, οι Ρωμαίοι πολίτες έχασαν το ενδιαφέρον τους για τη στρατιωτική ζωή. Στον ρωμαϊκό στρατό υπηρετούσαν συχνά ξένοι που είχαν το καθεστώς του ομόσπονδου (foederati) και ως καθήκον τους τη φύλαξη των συνόρων. Παρά τα πολυάριθμα οχυρά που το φυλάσσουν, τα ρωμαϊκά σύνορα δεν είναι αδιάβροχα· ο στρατός δεν μπορεί πάντα να συγκρατήσει αυτούς που τα διασχίζουν. Οι πόλεις που βρίσκονται στο εσωτερικό των συνόρων, είναι υποχρεωμένες να φυλάσσονται από τείχη. Η ίδια η Ρώμη αναγκάζεται να ανακαινίσει τα τείχη της τον 3^ο μ.Χ. αιώνα, έργο που ολοκλήρωσε ο αυτοκράτορας Αυρηλιανός.

Η σημασία του στρατού, υπό αυτές τις συνθήκες, δεν έγκειται μόνο στον αριθμό των στρατιωτών. Αποτελεί και μια κοινωνική δύναμη, την μόνη ικανή να αναδείξει την πολιτική εξουσία. Καθώς όμως το ρωμαϊκό σύστημα δεν διαθέτει πραγματικούς κανόνες διαδοχής, ο αυτοκράτορας χρειάζεται τον στρατό για να αντιμετωπίζει τους πολιτικούς του αντιπάλους ή τους σφετεριστές της εξουσίας.

Μια χριστιανική αυτοκρατορία.

Ο χριστιανισμός για πάνω από δυο αιώνες ήταν υπό διωγμό στην ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Το 313 με το διάταγμα του Μεδιολάνου (Μιλάνο) ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος επέτρεψε την ανοχή της πίστης των χριστιανών. Το 392 ο αυτοκράτορας Θεοδοσίος, με το διάταγμα της Κωνσταντινούπολης κατέστησε τον χριστιανισμό επίσημη θρησκεία της αυτοκρατορίας, απαγορεύοντας τις παλαιότερες παγανιστικές θρησκείες.

Διαθέτοντας πλέον την προστασία του αυτοκράτορα, η Εκκλησία οργανώνεται αντιγράφοντας το διοικητικό σχήμα της αυτοκρατορίας, της οποίας άλλωστε γίνεται και ένα από τα στηρίγματα. Σε κάθε επαρχία του κράτους (διοίκησις κατά την εκκλησιαστική ορολογία) τοποθετείται ένας μητροπολίτης και σε κάθε πόλη ένας επίσκοπος. Όπως και το κράτος, έτσι και η Εκκλησία αποκτά μια αυστηρή θεσμική ιεραρχία, από τον απλό εφημέριο ή μοναχό έως τον πάπα. Παρά την ιεραρχική δομή της Εκκλησίας, ο πάπας, επίσκοπος της Ρώμης, δεν επικρατεί εύκολα ως αρχηγός της Εκκλησίας. Αν και διαθέτει μεγάλο συμβολικό γόητρο, η εξουσία του είναι κατ' αρχάς περιορισμένη.

Παρά την επίσημη υποστήριξη του κράτους ο εκχριστιανισμός ήταν, αρχικά, επιφανειακός. Η ύπαιθρος παρέμενε παγανιστική και πιστή στις παραδοσιακές της τελετές. Ο χριστιανισμός ήταν, αρχικώς, ένα αστικό φαινόμενο.

Ένας κόσμος σε κρίση.

Η «Ρώμη» δεν βρίσκεται άλλο στη Ρώμη

Ο αυτοκράτορας δεν διέμενε πλέον στην πόλη της Ρώμης, λόγω των υποχρεώσεών του στα διάφορα πολεμικά μέτωπα της αυτοκρατορίας. Το 330 μ. Χ. μάλιστα, ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος στράφηκε προς την Ανατολή, που ήταν το νέο νευραλγικό κέντρο της αυτοκρατορίας. Ως γνωστόν, στη θέση του αρχαίου Βυζαντίου, κτίζει τη Νέα Ρώμη, την Κωνσταντινούπολη.

Στη Δύση, μπροστά στις βαρβαρικές επιδρομές, οι αυτοκράτορες αφήνουν τη Ρώμη για να εγκατασταθούν σε πόλεις που βρίσκονταν πιο κοντά στα σύνορα και που είχαν περισσότερα αμυντικά προβλήματα : το Μιλάνο, τα Τρεβήρα (σήμερα Τράιερ στη Γερμανία) ή η Ραβέννα έγιναν εφήμερες πρωτεύουσες του δυτικού κράτους, γεγονός που δείχνει ότι υπήρχαν ήδη κεντρόφυγες δυνάμεις στην αυτοκρατορία. Αυτές οι νέες πρωτεύουσες δεν είχαν ωστόσο το γόητρο της πόλης της Ρώμης της κεφαλής του κόσμου (caput mundi), που όλοι άλλωστε ονόμαζαν η «Πόλη» (Urbs), δηλαδή η κατ' εξοχήν πόλη.

Ένας παγιωμένος κόσμος

Από τον 2^ο αιώνα μ. Χ., η ρωμαϊκή επέκταση είχε σταματήσει και η Ρώμη είχε χάσει τη λεία και τα εργατικά χέρια των δούλων, που της προσπόριζαν οι κατακτήσεις. Η φορολογία της που ήταν ήδη βαριά και πολύπλοκη, αυξάνεται όσο αυξάνονται και οι εξωτερικοί κίνδυνοι για το κράτος. Οι διάφοροι πόλεμοι που είναι αναγκασμένη να διεξαγάγει, έχουν ως σκοπό να διατηρήσουν τα σύνορά της και όχι να τα επεκτείνουν. Βαθμηδόν, η κοινωνική οργάνωση της αυτοκρατορίας εμφανίζει συμπτώματα ακαμψίας. Η διοίκησή της γίνεται γραφειοκρατική και παραλύει. Οι διοικητικές λειτουργίες καθώς και τα επαγγέλματα γίνονται κληρονομικά. Τα σημαντικά αξιώματα προορίζονται για μια κοινωνική τάξη που λειτουργεί σαν κάστα και αποκλείει κάθε κοινωνική εξέλιξη.

Στον κόσμο της υπαίθρου, οι μεγάλοι ιδιοκτήτες μετατρέπονται σε προστάτες των καλλιεργητών, καθορίζοντας και τα αγροτεμάχια που τους αναλογούν, και προοιωνίζουν έτσι τις μεσαιωνικές συνθήκες των παροίκων. Όπως οι πόλεις κλείνονται στα τείχη τους, όλη η κοινωνία φαίνεται να κλείνεται στα δικά της.

Ένας απειλούμενος κόσμος

Από το 2 μ.Χ. αιώνα, τα ρωμαϊκά σύνορα απειλούνται από λαούς που ονομάζονταν βάρβαροι. Δεν ήταν η πρώτη φορά που τους αντιμετώπιζε το ρωμαϊκό κράτος. Αρχικά είχε καταφέρει να τους απωθήσει, στη συνέχεια τους ενέταξε ή συμμαχίσει μαζί τους και τους επέτρεψε να εγκατασταθούν στο εσωτερικό των συνόρων του.

Ωστόσο η αδυνατισμένη αυτοκρατορία ήταν υποχρεωμένη να αντιμετωπίζει τις μετακινήσεις – τώρα εμφανίζονται σε μεγαλύτερη πυκνότητα οι ξένοι λαοί – διαφόρων πληθυσμών, που πραγματοποιούνται στα σύνορά της. Ο πόλεμος εναντίον τους γίνεται διαρκής και ο στρατός αποκτά μεγάλη σημασία για την ίδια τη δομή του ρωμαϊκού κράτους. Ο στρατός αποφασίζει για το ποιος θα είναι αυτοκράτορας, συνήθως μετά από στρατιωτικά πραξικοπήματα και δολοφονίες πολιτικού χαρακτήρα.

Οι τελευταίες ώρες του δυτικού τμήματος της αυτοκρατορίας.

Μετά τα μέσα του 5^{ου} μ. Χ. αιώνα οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες είναι σκιώδεις και η πραγματική επικράτειά τους περιορίζεται στην Ιταλία. Οι υπόλοιπες δυτικές επαρχίες διοικούνται ήδη από βαρβάρους βασιλείς. Το 475, ο Ορέστης ένα Ρωμαίος με καταγωγή από τον Δούναβη που είχε υπηρετήσει τον Ούνο βασιλιά Αττίλα, συγκεντρώνει τα υπολείμματα του ρωμαϊκού στρατού, κυρίως βαρβαρικά σώματα, και καθαιρεί τον αυτοκράτορα Ιούλιο Νέπο, αντικαθιστώντας τον με τον νεαρό γιό του, Ρωμόλο Αυγούστουλο.

Την 4η Σεπτεμβρίου του 476, ο στρατός του Βαρβάρου Οδόακρου απαιτεί το προνομιακό καθεστώς του ομόσπονδου και εξεγείρεται. Ο Ορέστης δολοφονείται και ο Ρωμόλος Αυγούστουλος καθαιρείται και εξορίζεται στην Καμπανία της Ιταλίας. Αυτή ήταν η τύχη του τελευταίου αυτοκράτορα, που κατά ειρωνικό τρόπο είχε το όνομα του μυθικού ιδρυτή της Ρώμης. Ο Οδόακρος έστειλε τα αυτοκρατορικά εμβλήματα στον Ζήνωνα, αυτοκράτορα του ανατολικού τμήματος στην

Κωνσταντινούπολη, και μοναδικό πλέον, νόμιμο αυτοκράτορα. Στο εξής δεν θα υπάρχει παρά μόνο το ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας.

Υποχώρηση της «ρωμαϊκότητας».

Με το τέλος της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, υποχωρεί και η ρωμαϊκότητα, δηλαδή η πολιτική, κοινωνική και θρησκευτική επιρροή της Ρώμης και του πολιτισμού της. Στη νήσο Βρετανία, στην αριστερή όχθη του Ρήνου και στη δυτική όχθη του Δούναβη, εγκαθίστανται Γερμανικά φύλα. Η μόνιμη παραμονή τους οδηγεί και στην υποχώρηση της λατινικής γλώσσας, προς όφελος των γερμανικών γλωσσών. Σε άλλες περιοχές της αυτοκρατορίας τα λατινικά εξελίσσονται ώστε να προμηνύουν τη γέννηση των νεολατινικών γλωσσών.

Ο γερμανικός παγανισμός υποκαθιστά σε ορισμένες περιοχές τον χριστιανισμό, ιδίως στα σύνορα του Ρήνου και στη Βρετανία, που εποικείται από Αγγλο-Σάξωνες.

Η «ρωμαϊκότητα» υποχώρησε ευκολότερα σε περιοχές που οι Ρωμαίοι είχαν επηρεάσει σε μικρότερο βαθμό καθώς και σε περιοχές που ο τοπικός πληθυσμός είχε, μόνον μερικώς, εκρωμαϊσθεί.

Η ρωμαϊκή διάρκεια.

Η χρονολογία του 476 θεωρείται, όπως είπαμε, το τέλος του αρχαίου κόσμου και η αρχή του μεσαιωνικού. Ωστόσο η καθαίρεση του Ρωμύλου Αυγούστουλου δεν επηρέασε τους ανθρώπους εκείνης της εποχής. Το γεγονός καθεαυτό θεωρήθηκε μικρής σημασίας και χωρίς ουσιαστικές συνέπειες. Ο Ρωμαϊκός κόσμος δεν πέθανε το 476 μ. Χ.

Πρώτον επιβίωσε ως προς τις δομές του και τις φιλοδοξίες του στο ανατολικό τμήμα, στην Κωνσταντινούπολη, και έζησε ως την 29^η Μαΐου του 1453. Η αποστολή των αυτοκρατορικών συμβόλων από τον Οδόακρο στον αυτοκράτορα Ζήωνα, αποδεικνύει ότι η ιδέα της αυτοκρατορίας δεν χάθηκε ούτε για τους ίδιους τους Βαρβάρους.

Άλλωστε η ανακατάληψη της Βόρειας Αφρικής, της Ιταλίας και της Νότιας Ισπανίας, από τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό, κατά τον 6^ο αιώνα, εγγράφεται στο πρόγραμμα της ενότητας του ρωμαϊκού κόσμου. Επίσης, η δημιουργία μιας φραγκικής και μια γερμανικής αυτοκρατορίας, τον 8^ο και τον 10^ο αιώνα αποδεικνύουν ότι η ανάμνηση της Ρώμης ήταν, πάντα, μια πολύ ισχυρή ιδέα.

Τέλος, τα διάφορα πλαίσια της ρωμαϊκής ζωής δεν εξαφανίζονται εντελώς με την κατάργηση της αυτοκρατορίας. Πολλοί θεσμοί της επιβιώνουν, αν και αλλάζουν κύριο. Οι πόλεις, επιπλέον, διασώζονται, αν και οι δομές τους αναταράζονται. Στο εξής θα διοικούνται από τους επισκόπους, που αποκτούν περισσότερες εξουσίες καθώς και οι ρωμαϊκοί πολιτικοί θεσμοί υποχωρούν. Η Εκκλησία εμφανίζεται στο εξής ως ο θεματοφύλακας της ρωμαϊκής κληρονομιάς στη Δύση. Ο ρωμαϊκός κόσμος, σιγά-σιγά, εξαφανίζεται και αφήνει τη θέση του στον μεσαιωνικό.